

УДК 323.327:303

*Маєвська О. М., Національний авіаційний університет***КЛАСИФІКАЦІЯ «МОЗКОВИХ ЦЕНТРІВ» СВІТУ: ОСНОВНІ ПІДХОДИ**

У статті розглянуті основні класифікації «мозкових центрів» світу, а також розмежовано поняття «мозкового» та «аналітичного» центру. Зроблено спробу визначити та порівняти основні підходи провідних вчених та практиків до класифікації даних організацій. Нині «мозкові центри» активно розвиваються і посідають вагоме місце серед впливових суб'єктів внутрішньої та зовнішньої політики. Крім того, сучасні тенденції розвитку суспільства сприяли появі аналітичних структур транснаціонального характеру. Ці «мозкові центри» займаються дослідженням питань глобального та регіонального характеру і залучають до співпраці вчених з різних країн. З огляду на такі тенденції авторкою здійснено систематизацію «мозкових центрів» за рівнем організації діяльності та представлено коротку характеристику кожної групи.

Ключові слова: *аналітичний центр, «мозковий центр», транснаціоналізація «мозкових центрів», мережеві об'єднання «мозкових центрів»*

Нині політичний аналіз є невід'ємною складовою демократичного процесу прийняття державних та зовнішньополітичних рішень. Саме тому аналітичні центри відіграють значиму роль в цьому, адже, маючи в собі ресурсний та інтелектуальний потенціал, вони здійснюють якісні дослідження та сприяють пошуку оптимального рішення. Вплив на політику мають не лише державні, а і незалежні аналітичні центри, так звані «мозкові центри».

Динамічний розвиток даних організацій та їхня значимість для суспільства породжує значний інтерес до них в науковому середовищі. Прискорені темпи світових процесів позначаються і на діяльності «мозкових центрів», що породжує складнощі у складанні універсальної характеристики організаціям та їхній класифікації. Відображення даної тематики знайшло своє місце в працях провідних дослідників таких, як Р. Хаас, К. Вівер, Д. Ейлбесон, Дж. Макган та П. Діксон. Зокрема, К. Вівер, Дж. Манган та П. Діксон розробили класифікації, що на сьогодні залишаються актуальними. Серед вітчизняних вчених проблематика діяльності «мозкових центрів» представлена працями К. Ващенко, С. Внучко, В. Горбатенка, О. Клименка, І. Петренка, Н.Ржевської, Ю. Якименка.

Метою статті є авторська спроба внести додаткову класифікацію «мозкових центрів», що є вимогою сучасних реалій.

«Енциклопедичний словник з державного управління» визначає аналітичний центр як інституцію, яка реалізує аналітичну діяльність у різних сферах суспільного життя [1, с. 44]. В той час, як «мозковий центр» використовується для означення вузлого кола аналітичних структур. Уперше такий термін з'явився у США і був використаний до означення Корпорації РЕНД (кінець 1940-х років), і швидко набув поширення в соціально-політичній літературі Сполучених Штатів. Так почали називати організації, пов'язані з проведенням прикладних розробок стосовно економіки, політики, стратегії промислового і технологічного розвитку, військово-політичних питань [2]. Зокрема, Р. Хаас визначає «мозкові центри» як незалежні установи, створені з метою проведення досліджень та продукування об'єктивного знання, що є важливим для політики. З огляду на точку зору вченого, такі аналітичні установи заповнюють критичну порожнечу між академічним світом, з одного боку, та урядом – з іншого. Цю тезу він пояснює тим, що в університетах дослідження часто ґрунтуються на результатах теоретичних та методологічних дебатів, що є лише дотичними до реальних політичних дилем. Посадові особи в урядових структурах занадто зосереджені на конкретних проблемах, що унеможлиблює розгляд політики держави в ширшому сенсі. Таким чином, вчений головним внеском «мозкових центрів» визначає допомогу в подоланні розриву між світом ідей та дій [3, с. 5].

Ще одне визначення пропонує Д. Ейлбесон: «мозкові центри» – це некомерційні, позапартійні, орієнтовані на дослідницьку роботу інститути, метою яких є вироблення відповідних механізмів, що впливають на громадську думку та державну політику [4, с. 9].

Таким чином, під «мозковими центрами» варто розуміти аналітичні установи, що проводять дослідження у політичній сфері та можуть впливати як на державну політику, так і на

формування громадської думки.

Класифікація є невід'ємною частиною будь-якого дослідження, бо саме вона сприяє розумінню проблемних питань та подальшому розвитку наукової теорії. Варто зазначити, що типологія «мозкових центрів» залишається відкритою тематикою, незважаючи на тривалий час функціонування таких інститутів. Різноманітність даних організацій та нові виклики, що виникають у процесі їхньої діяльності, пояснюють значну кількість класифікацій.

Варто наголосити, що основні класифікації запропоновані американськими дослідниками. Та це й не дивує, бо у своїй класичній формі такі організації сформувалися саме в США.

К. Вівер (1989 р.) поділяє всі «мозкові центри» на три типи. До першого належать, так звані, «університети без студентів» (наприклад, Інститут Брукінгса та Фонд Рассела). Їхніми співробітниками, головним чином, є особи з науковим ступенем, в основному з професорського складу університетів. Більшість таких організацій отримують підтримку, в першу чергу, від приватних фондів і фондів-організацій.

Наступна група складається з «контрактних науково-дослідних центрів» або державних (найвідомішим серед яких є Корпорація «РЕНД»). Значну частину своїх коштів вони отримують за рахунок виконання замовлень державних відомств. До організацій даної категорії залучаються цілі наукові колективи дослідників, які мають ступінь магістра в галузі державного управління, політології та суміжних областях, на чолі з вченими з докторським ступенем у галузі суспільних наук.

До третьої групи, що утворилася пізніше двох інших, відносяться «пропагандистські дослідні центри» або центри адвокатської дії (Фонд Спадщина, Інститут Катона, Інституту економічної політики). Пропагандистські «мозкові центри» прагнуть більш м'яко реагувати на запити політичних діячів, особливо законодавців, і безпосередньо впливати на них. Найчастіше їх фінансують не тільки приватні фонди, а й приватні особи і корпорації. Продукція таких організацій – це, як правило, короткі й зрозумілі для сприйняття аналітичні довідки з конкретних політичних питань, де синтезуються результати раніше проведених досліджень [5].

Значна динаміка розвитку аналітичних структур призвела до появи різних типологій, які розширюють підхід К. Вівера та включають ширше коло організацій. Зокрема, П. Діксон виділяє п'ять груп «мозкових центрів»:

1. Неурядові «мозкові центри» (складаються з експертів-професіоналів та мають довгострокові договори з урядовими відомствами).
2. Внутрішньоурядові (займаються розробкою довгострокових проблем).
3. Незалежні дослідницькі центри при університетах.
4. Комерційні консультаційні фірми, орієнтовані на отримання прибутку.
5. Незалежні безприбуткові центри, що орієнтуються не на уряд чи великі промислові концерни, а на широку громадськість [6].

На особливу увагу заслуговує класифікація, запропонована в рамках програми «Експертно-аналітичні центри та громадянське суспільство» Університету Пенсільванії США. Варто зазначити, що робочим поняттям для даного дослідження подається наступне визначення «мозкових центрів» – це організації, які спеціалізуються на дослідженнях і аналізі державної політики та взаємодії з відповідними акторами, здійснюють політичні дослідження, аналіз та консультації з внутрішньополітичних і міжнародних питань, тим самим даючи можливість політичному керівництву і громадськості приймати обґрунтовані рішення в сфері державної політики. Питання класифікації в методології даного дослідження постало через відмінності між політичними системами і громадянським суспільством, адже в рамках однієї держави «мозкові центри» можуть грати чимало ролей – більше того, вони сильно відрізняються один від одного за характером і масштабом своєї діяльності [7, с. 6-7]. Критерієм для загальної класифікації було обрано приналежність аналітичної організації, що сприяє систематизації «мозкових центрів» світу та вирішенню концептуальних задач у питанні їхнього рейтингування. В рамках даної класифікації виділяють такі типи «мозкових центрів»: самостійні та незалежні, напівзалежні, державні, квазідержавні, університетські, партійні та корпоративні:

1. Самостійні та незалежні «мозкові центри» мають істотну незалежність від будь-яких групових інтересів або донора, працюють самостійно і не фінансуються державою (Інститут Брукінгса (США), Інститут проблем безпеки (ПАР), Chatham House або Королівський інститут

міжнародних відносин (Велика Британія)).

2. Напівзалежні: незалежні від держави, але контролюються груповими інтересами, донорами або підрядними організаціями, забезпечують більшу частину фінансування і суттєво впливають на діяльність «мозкових центрів» (Європейський профспілковий інститут (Бельгія)).

3. Державні – «мозкові центри», що офіційно входять у структуру держави. Наприклад, Дослідницька служба Конгресу (США), Інститут економік, що розвиваються (Японія)).

4. Квазідержавні «мозкові центри» фінансуються виключно за рахунок державних грантів і контрактів, але не входять в офіційну структуру держави (наприклад, Міжнародний дослідницький центр Вудро Вільсона (США)).

5. Університетські – центри політичних досліджень при університетах (Інститут економічних і соціальних досліджень, Університет Замбії (Замбія), Дослідницький центр Азіатсько-Тихоокеанського регіону, Стенфордський університет (США)).

6. Партійні – офіційно пов'язані з політичними партіями (Фонд Конрада Аденауера (ФРН), Інститут прогресивної політики (США)).

7. Корпоративні «мозкові центри» – комерційні організації, що займаються вивченням політичних проблем, пов'язані з корпораціями або просто діють на комерційній основі. До даного типу належить Стенфордський дослідницький інститут у США [7, с. 7].

Окрім аналізу приналежності «мозкового центру», науковці звертаються і до розгляду таких критеріїв, як цілі й завдання, сфера діяльності, основні функції, політична спрямованість, організаційна структура, якість аналітичного продукту, рівень кваліфікації співробітників та способи просування ідей [2]. Такі класифікації орієнтовані перш за все на розгляд окремих параметрів «мозкового центру» або аспектів його діяльності.

Варто звернути увагу на те, що протягом більшої частини ХХ століття незалежні політологічні центри, які виконували дослідження та консультували з питань державної політики, були феноменом, притаманним, головним чином, Сполученим Штатам Америки. Набагато менше їх було в Канаді і Західній Європі. Як зазначає Дж. Макган, широке поширення «мозкових центрів» по всьому світу почалося в 1980-і роки в результаті появи глобальних проблем та завершення «холодної війни». Дві третини всіх нині існуючих «мозкових центрів» були створені після 1970 року, а понад половини – починаючи з 1980 року. Ще однією важливою тенденцією в розвитку «мозкових центрів» стала транснаціоналізація експертної думки. Уже в 1950-х роках фахівці з США брали участь у роботі науково-ідеологічних центрів інших країн Заходу, а до розробок американських «мозкових трестів» залучалися експерти з Великобританії та інших країн Західної Європи. В 1968 році з'являється Римський клуб – недержавна політико-аналітична структура міжнародного характеру, що об'єднала в собі експертів та ідеологів з різних країн Заходу. Члени Римського клубу визначили своїм основним завданням вивчення та аналіз світової проблематики [8].

Ще одним впливовим транснаціональним «мозковим центром» стала Тристороння комісія, створена в 1973 р з ініціативи директора «Чейз Манхеттен банку» Д. Рокфеллера і американського політолога Зб. Бжезінського. Цей неофіційний міжнародний інститут поєднує в собі риси політичної асоціації, «мозкового тресту», та елітного дискусійного клубу, офіційною метою якого є обговорення та пошук вирішення світових проблем.

Транснаціоналізація експертно-аналітичної думки характеризується не лише створенням наднаціональних центрів. Чимало «мозкових центрів» стали працювати без прив'язки до національної тематики та замовлень, фінансуючись безпосередньо ТНК та іноземними фондами під розробку тем, цікавих відповідним спонсорам, почали формуватися дослідницькі представництва і повноцінно діючі філії виконавчих центрів одних країн у інших. Наприклад, американський Фонд Карнегі в 1993 р. таким способом створив потужний дослідний центр у Росії, а британський Міжнародний інститут стратегічних досліджень у 2001 р. – свої філії у США та Сінгапурі, Корпорація «РЕНД» сформувала окремі групи в Німеччині, Великій Британії, Нідерландах і навіть у Катарі.

Удосконалення інформаційних систем і телекомунікації значно розширили масштаби і значення співпраці між інститутами і дослідниками. Зокрема, тенденцією 2000-х років стало виникнення національних, регіональних і глобальних структур у формі мережевих об'єднань

«мозкових центрів». На базі мереж здійснюється обмін інформацією, спільне виконання політичних замовлень, створення колективних пропагандистських ресурсів, тематичний поділ праці, координація роботи, узгодження ідейно-політичних позицій з тих чи інших питань [9].

Зазначені тенденції розвитку «мозкових центрів» та їхнє розмежування вченими на центри міжнародного та національного характеру дозволяють говорити про рівні організації діяльності. Такий підхід до класифікації розмежовує центри на чотири типи: транснаціонального характеру, національні, регіональні та місцеві.

«Мозкові центри» транснаціонального характеру – це аналітичні установи, що у своїй діяльності не прив'язані до однієї держави. В більшості випадків такі центри складаються з представників різних країн, мають свої філіали в різних регіонах, займаються глобальною проблематикою або окремими питаннями, що стосуються світового розвитку. Вони орієнтуються на світову громадськість та провідних політичних діячів. За своєю організаційною структурою такі «мозкові центри» є близькими до транснаціональних корпорацій. До цієї групи установ варто віднести Фонд Карнегі за міжнародний мир, «Міжнародну кризову групу», Інститут Брейгель, Міжнародний інститут стратегічних досліджень (штаб-квартира у Великій Британії), «Amnesty International», Тресторонню комісію та Римський клуб.

Регіональні «мозкові центри» – це окремі організації, які у своїй діяльності обмежуються конкретним регіоном (таке обмеження стосується як досліджуваної проблематики, так і цільової аудиторії). До провідних регіональних центрів належать Центр європейських досліджень Вільфреда Мартенса, Центр європейських реформ, «East Asia Institute» (Республіка Корея).

Національні «мозкові центри» займаються питаннями державного характеру та мають прив'язку до однієї країни. Такі аналітичні центри виступають посередниками між владою, бізнесом та громадянами, лобюють громадські пріоритети та інтереси шляхом гнучкого реагування на запити політичних діячів, прагнучи в такий спосіб безпосередньо впливати на їх рішення[3]. Наприклад, до таких центрів належать Інститут Брукінгса (США), «Chatham House» (Велика Британія), Фонд «Спадщина» (США), Інститут Фрейзер (Канада), Німецька рада з міжнародних відносин (Німеччина), Центр Разумкова (Україна).

Місцеві «мозкові центри» організовані на рівні окремих територіальних одиниць, взаємодіють з місцевими органами влади та досліджують лише ті питання, що є актуальними для обраної ними географічної області (наприклад, численні аналітичні центри, що працюють у межах одного штату в США[10, с. 30]).

Отже, варто зробити висновок, що «мозкові центри» та їхня діяльність є багатоаспектним та динамічним явищем, породжуючи велику кількість критеріїв у формуванні їхньої типології. З огляду на наявні класифікації, варто зауважити, що вчені не завжди враховують самостійність «мозкового центру», як одну з обов'язкових характеристик такої аналітичної установи. Такий підхід пояснюється різним статусом організації в залежності від місця знаходження. Нові тенденції, що пов'язані з глобалізацією та транснаціоналізацією, розширюють підходи до формування типології, адже створюються центри зі своєю специфікою та напрямками діяльності. Тому була здійснена спроба розмежувати «мозкові центри» за рівнем організації діяльності та дати коротку характеристику кожній групі.

Використана література:

1. Сурмін Ю.П. Аналітичний центр// Енциклопедичний словник з державного управління за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, Ю.П. Сурміна / Ю.П. Сурмін. – К: НАДУ, 2010. – 740 с.
2. Кочетков Г.Б., Супян В.Б. «Мозговые центры» в США: наука как инструмент реальной политики [Електронний ресурс] / Г.Б. Кочетков, В.Б. Супян // Проблемы прогнозирования. – 2010. – №5. – С. 52 – 67. – Режим доступу: <http://www.ecfor.ru/wp-content/uploads/2010/fp/5/05.pdf>
3. Haass R. N. Think tanks and U. S. Foreign policy: a policy-makers perspective [Електронний ресурс] / R. N. Haass // US Foreign Policy Agenda. – 2002. – Vol.7. – No 3. – С.5 – 8. – Режим доступу: <http://guangzhou.usembassy-china.org.cn/uploads/images/QHgRpr9Ar-KtqbseIU105Q/ijpe1102.pdf>
4. Abelson D. E. Think tanks and U.S. Foreign policy: an historical perspective [Електронний ресурс] / D. E. Abelson // US Foreign Policy Agenda. – 2002. – Vol.7. – No3. – С. 9 – 12. – Режим доступу: <http://guangzhou.usembassy-china.org.cn/uploads/images/QHgRpr9Ar>

KtqbseIU05Q/ijpe1102.pdf

5. Мирзаян Г. В. Мозговые центры и процесс принятия решений в США [Электронный ресурс]: электронный научный журнал / Г. В. Мирзаян // Россия и Америка в XIX веке. – 2011. – № 3. – Режим доступа до журн. : http://www.rusus.ru/?act=read&id=301#_ftn2

6. Диксон П. Фабрики мысли [Электронный ресурс] / П. Диксон. – М.: «Прогресс», 1976. – Режим доступа: http://www.e-reading.co.uk/djvureader.php/107315/3/Dikson_-_Fabriki_mysli.html

7. McGann J. G. 2016 Global Go To Think Tank Index Report [Электронный ресурс] / J. G. McGann / Think tanks and civil societies program, International relation program, University of Pennsylvania/ Director J. G. McGann. – 2017. – Режим доступа: http://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1011&context=think_tanks

8. Макган Дж. Мозговые центры и глобализация внешней политики [Электронный ресурс] / Дж. Макган. – 2006. – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/laboratory/expertize/2006/4571>

9. Ржевська Н. Ф. Историко-теоретичний аналіз «виробництва» інтелектуального простору американськими та транснаціональними аналітичними структурами [Электронный ресурс] / Н. Ф. Ржевська // Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. – 2015. – № 7. – С. 73-83. – Режим доступа: <http://www1.lnu.edu.ua/publications/bulletins/index.php/politology%20/article/viewFile/1263/1320>

10. McGann J. G. 2014 Global Go To Think Tank Index Report [Электронный ресурс] / J. G. McGann/ Think tanks and civil societies program, International relation program, University of Pennsylvania/ Director J. G. McGann. – 2015. – Режим доступа до ресурсу: http://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1008&context=think_tanks

Маевская О. Н. Классификация «мозговых центров» мира: основные подходы

В статье рассмотрены основные классификации «мозговых центров» мира, а также разграничены понятия «мозгового» и «аналитического» центра. Сделана попытка определить и сравнить основные подходы ученых и практиков к классификации организаций. Ныне «мозговые центры» активно развиваются и занимают значительное место среди влиятельных субъектов внутренней и внешней политики. Кроме того, современные тенденции развития общества содействовали появлению аналитических структур транснационального характера. Такие «мозговые центры» занимаются исследованиям вопросов глобального и регионального характера и привлекают к сотрудничеству ученых из разных стран. Учитывая такие тенденции, в статье было систематизировано «мозговые центры» по уровню организации деятельности и представлено краткое описание каждой группы.

Ключевые слова: аналитический центр, «мозговой центр», транснационализация «мозговых центров», сетевые объединения «мозговых центров»

Maievska O. M. Classification of think tanks of the world: the main approaches

The main classifications of think tanks of the world are presented in this article. It is highlighting a difference between analytic centers and think tanks. There was an attempt to identify and compare the main approaches to the classification of such organizations. Nowadays think tanks have increased in number and played a significant role in policy-making process. Moreover, we can talk about transnational analytic organizations, because of modern trends in the development of the society. Those think tanks are engaged in research of global and regional issues, work with scientists from different countries. As a result, the author proposed to classify think tanks, using the level of organization of their activity, and presented a brief description of each group.

Keywords: analytic centers, think tanks, transnational think tanks, think tank networks